

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 4

İstanbul — 1986

DOĞU . BATI KİLİSELERİ, AYRILMALARI VE SEBEPLERİ

Y. Doç. Dr. M. Süreyya ŞAHİN

Hıristiyan inancına göre, Hz. İsa'nın çarmıh'ta canvermesinden sonra Nâsırâ'ya dönen Havârîler, eski dinleri üzerine yaşamakla beraber, beklenen Mesih'in geldiğine ve çarmıh'a gerilerek öldürüldüğüne inanıyorlardı. Bu inançlarını yaymak için tekrar Kudüs'e dönen ve memleketlerine nisbetle «Nasrânîler» diye anılan şakird (havârî)ler, Kudüs'te ve Kudüs dışında yeni dinin tâlimlerini —çeşitli sebepler yüzünden— yayma imkânını bulamadılar. Hıristiyanlığı, Kudüs sınırları dışında yayan, ona, mahallî ve millî vasıfları dışında yepyeni bir hüviyet kazandıran şahıs, Tarsus'lu Pavlus (Pavlos-Paul); çalışmaları, M.S. 50-65) olmuştur¹.

Hz. İsa'nın yolunda giden ilk havârîlerle başlayan Hıristiyanlık önceleri, bir cemâat inancından başka bir şey ifade etmiyordu. Hattâ bu ilk cemâat (toplum) daha çok, Yahûdî örf ve âdetlerine bağlı bir cemâat idi².

Hıristiyanlık, Hz. İsa'dan sonra uzun bir süre, özellikle Roma hâkimiyeti çağlarında, çok yavaş gelişmiştir.³

Hz. İsa'nın ölümünden bir asır sonra Hıristiyanlık, Pavlus'un çabaları da meyvesini vererek, Yahûdiler dışındaki milletler arasında yayılmaya başlamış, Romalı ve putperest kavimler içinde birçok taraftar bulmuştur. Küçük Asya, Sûriye, Kilikya, Make-

1 Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi (BDMA), İst 1964, 216; Ahmet Kahraman, Dinler Tarihi, İst. 1984, 157; Adli Moran, Dinler Tarihi, İst. — 98. Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın - Doç. Dr. Mehmet Dağ, Dinler Tarihi, Ank. 1978, 194.

2 Doç. Dr. Mehmet Aydın - Dr Osman Cilacı. Dinler Tarihi Konuya —, 77.

3 Aydın - Cilacı, a.g.e, 88.

donya, Girit, Sicilya, Yunanistan, Roma ve Mısır, Hıristiyanlığın taraftar bulduğu yerlerdir⁴. Esâsen o devrin Yunanlı ve Romalıları, kendi inançlarının yerini alacak yeni bir dîni kabûle, mânen hazır bir durumda bulunuyorlardı. Bilhassa Yunan dîninin ne bir kurucusu ne mukaddes kitâbı ve ne de râhipleri vardı⁵.

Romalılar ise putperest olup, kendi imparatorlarına da bir tanrı gibi tapmaktaydılar. Hıristiyanların, imparatorlarına tapmayı reddetmeleri, şiddetli bir şekilde tâkibâta uğramalarına sebep oldu⁶; hattâ üç yüz küsur yıl gibi uzun bir süre ezâ-cefâ gördüler⁷.

Burada, Hıristiyanlığın yayılması için büyük gayretler gösteren Pavlus'un durumuna bürâcek temas etmek faydalı olacaktır. Pavlus aslında amansız bir Hıristiyanlık düşmanı idi. Luka'nın beyânına göre o, yeni dine inananların öldürülmelerine taraftardı. O, mâbedi basıyor, evlere giriyor, erkek ve kadınları yakalayıp hapse attırıyordu. Hattâ bir gün mâbed'e girerek, Başhaham'dan, Şam'daki Havârîleri tâkip için salâhiyet veren mektuplar aldı ve Şam yolunu tuttu. Giderken yolda rastladığı kadın ve erkekleri elleri bağlı olarak Kudüs'e gönderdi⁸.

Hacı Abdi Bey'in, «İzâhu'l-Meram fi Keşfi'z-Zalâm» adlı eserinde beyân ettiğine göre, bu Pavlos aslında, Saul adında âlim ve filozof bir Yahûdî'dir. Dost görünerek hıristiyanların akîdelerini bozmuş, aralarına fitne ve fesadlar sokmuştur. «A'mâl-i Rusul» (Resullerin İşleri) kitabının dokuzuncu bâbında mezkûr olduğu

5 BDMA, 218; Ayrıca bkz. Dr. M. Süreyya Şahin, Fener Patrikhânesi ve Türkiye, İst. 1980, Giriş.

6 Doç. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu eserinde (Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İst. 1983, 229-30) Roma'nın baskı sebebini, «Roma imparatorlarının, bütün dinler hakkında büyük bir tolerans göstermelerine rağmen, Hıristiyanlara baskı yapmalarının sebebi, Hıristiyanların, devletin otoritesini, hâkimiyetini değil, kendi inançlarının hâkimiyetini iddiâ etmeleridir» şeklinde kaydediyor.

7 BDMA, 218; Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ank. 1955, 141; Kahraman, a.g.e., 174; Delhi'li Rahmetullah Efendi, İzâhu'l-Hakk Tercemesi, İst. 1972, 355 vd.; Moran, a.g.e., 98; Prof. Muhammed Ebû Zehre, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, (Ter. Akif Nûri), İst. 1978, 53.

8 Kahraman, a.g.e., 157.

(zikredildiği) vechile, kasden Hıristiyan olmuş ve adını (Pavlus) olarak değiştirmiştir. Sonra 'Kudüs'den Şam'a giderken yolda Hz. İsa bana gökten tecelli etti. Beni irşad etmekle beraber size de dî-nini öğretmeye, beni vazîfeli kıldı' dedi. Buna benzer daha birtakım sözler söyleyerek halkı kendisine bağladıktan sonra çeşit çeşit mezhâb ve akîdeleri yaymaya başladı. Kimine 'Mesih, Allah'ın oğludur', kimisine de, 'Allah'ın resûlü'dür' demiştir. Onlara bütün yiyecek ve içecekleri mübah kılıp, «hıtân» (sünnet olma) ve benzeri şer'î hükümleri⁹ dahî büsbütün terkettirmiş ve istediği gibi intikam alma¹⁰ fırsatını fazlasıyla bulmuştur. Hıristiyanlar ise, hâlâ onun hilesinden habersiz olarak yaşamakta ve ona Mesih'in gerçek halîfesi gözüyle bakmaktadırlar. Kendisine (Resûl Pavlos) diyerek sözlerini İncil hükmünde tutarlar¹¹. Halbuki, kendilerinin de teslim ettikleri gibi Pavlos, Hz. İsa'yı ne görmüş ve ne de sohbetiyle müşerref olmuştur. Şer'î hükümleri ve «hıtânı» (sünnet olmayı) hıristiyanlara terk ve ihkâm ettiren, Pavlos'dur. Bu husus, Korintlular'a gönderdiği I. Mektûbu'nun 7. ve 10. bâblarından ve Kavlus halkına yazdığı risâlenin II. bâbından açıkça anlaşılır.

Galatyalılar'a yazdığı risâlenin II. bâbında (11) «Batras, Antakya'ya geldiği zaman ona, bilmüvâcehe (yüzüne karşı) mukâvemet ettim» diye, iftiharla kendisi nakletmiştir. «Hıtân» husûsunda vukû bulan ihtilâflarını dahî Luka, «Havâriilerin Kıscaları» adındaki kitabın XV. Bâb'ında yazmıştır¹².

A. Kahraman ise, kitabında, Pavlos ve icrââtı hakkında şu bilgileri vermektedir:

- 9 Hz. İsa, domuz eti yemeyi yasaklamıştır; Pavlus, bunu kaldırmıştır. Kahraman, a.g.e., Yahûdiler, Pavlos vasıtasıyla Hıristiyanlıkta abdest ve gusul gibi her insanın tabii bir hakkı olan yıkanmayı da kaldırmışlardır. Ziya Kazıcı, Hıristiyanlık, İst. 1971, 44.
- 10 Pavlus, Roma'nın, Kudüs'deki korkunç zulmünün intikamını, bir Yahûdiye yakışır bir şekilde kat kat almış ve Roma topraklarını kana boyadıktan sonra, rivâyete göre (M. 67) yılında başını vererek ölmüştür. Bkz. Kazıcı, a.g.e., 43.
- 11 Pavlus bugün hıristiyan âleminde «Saint Paul-Aziz Pol» adıyla takdîs edilmektedir. Kahraman, a.g.e., 158.
- 12 Bkz. Abdullah Tercüman, Hıristiyanlığa Reddiye, İst. 1965, 98-99, Dip-notu.

«M. 37 yılında Pavlos'un Hıristiyan olması sonucunu doğuran, Kudüs ile Şam yolunda vukû bulan hâdiseyi Luka beyân etmiştir. Bu hikâyeye inananlar olduğu gibi, onun, icâd edilmiş bir oyun olduğunu anlayanlar da olmuştur.»

Hikâye şöyledir:

«Pavlus, Şam'a yaklaştığı bir sırada etrafında âniden gökten bir ateş parlamış, Pavlus hemen yere düşmüş ve şu sesi duymuştur:

— Paul, Paul! Beni niçin tazyik ediyorsun?

Pavlus:

— Sen kimsin?

— Ben, tazyik ettiğin İsa'yım.

Pavlus hayretle:

— Yârab! Ne yapmamı istiyorsun?

Ses:

— Kalk, Hıristiyan ol!»

«Böylece Hıristiyanlığa girmiş olan Pavlus'a acaba bu dini kim öğretmiştir ve hocası kimdir?»

«Bu soruya Pavlus çok enteresan bir cevap hazırlamıştır. O, telkîn etmeye çalıştığı İncil'i bir insandan değil, bizzât İsa'nın kendisinden almıştır. Bu iddiâsı ile Pavlus, İsa'yı hiç görmediği ve onu hiç dinlemediği halde bütün salâhiyeti eline alarak kilise'nin tâlimlerini vazetmiş ve kendi zihniyetine göre bugünkü kiliseyi kurmuştur.»

«Pavlus'un yegâne talebesi, Luka'dır. Luka, her şeyi ile bağlı bulunduğu hocasının hayâtı demek olan 'Resullerin İşleri'ni kaleme almıştır.»

«İngiliz tarihçisi Wells'e göre Pavlus, zamanın bütün dinî hareketlerini bildiği gibi, büyük bir akıl kuvvetine de sahiptir. Ayrıca Yahûdilik, Mitraizm ve İskenderiye'deki dinler hakkında da geniş bilgisi vardır. Bu itibarla Hıristiyanlığa bu dinlerden birçok fikir ve tâbirleri nakletmiş, onun genişlemesine ve bozulmasına kulak asmamıştır. O, İsa'nın, zannedildiği gibi, vâdedilen Mesih değil, bilâkis Allah'ın oğlu olduğunu ve insanların günahlarına keffâret olmak üzere kurbân olarak hayatını verdiğini ileri sürmüştür.»

«Batı'da Hıristiyan putperestliği ve kiliseye karşı «Deizm»i

kuran dindâr mütefekkirlerden Berry ise, Pavlus hakkında şu bilgiyi veriyor:

«İsâ bir Yahûdî idi. Ve dâimâ böyle kaldı. Fakat Pavlus, İsâ'nın adına Hıristiyanlığı meydâna getirdi. Gerçekte o, Hıristiyanlığın kurucusudur. Ve Yunanlılardan taraftar kazanmak için Grek felsefesinden birtakım şekiller aldığı gibi, Yahûdilere hoş görünsün diye de İsâ'nın, beklenen kurtarıcı olduğunu ve onun vasıtasıyla insanoğlunun kurtuluşa erdiği fikrini yaymaya başladı. Pavlus'un tâbirleri, eski dinlerden çoğunda önceden bilmekte olduğundan, bu dinlerden olanlar Pavlus'un yeni dinine girmeye başladılar. Diğer taraftan Pavlus, Yunan aydınlarını memnûn etmek için Yunan felsefesinden, bilhassa filozof «Philo» dan, Allah'ın «Kelime-Logos» yoluyla arz'a bağlı olduğu fikrini de benimsemiştir ki, Logos «Allâh'ın oğlu» veya «Allâh'ın rûhu» (Rûhu'l-Kudüs) mânâlarına gelmektedir.»

«Pavlus, ateşli bir milliyetçidir. Havârîlerin, Ârâmî dilinden başka dil bilmemelerine karşılık o, Yunanca bilmekte olup, Roma'daki sırlı tarikatlerden de haberdârdır. Bilhassa İskenderiye'li Yahûdî filozof Philo'ya aşırı sevgisi vardır.»

Pavlus'un Hıristiyanlığa girmesi üzerine, İsâ'nın cemâati arasında ihtilâflar kısa zamanda gelişerek ikiye bölünmesine sebep oldu. Önderliğini Pavlus'un yaptığı cemâat, misyon ağırliğini putperestlere verdi ve Pavlus'un dinî görüşleri, putperestler arasında sür'atle yayıldı. Pavlus, «İsâ'nın normal bir insan değil, Tanrı'nın oğlu olduğunu; Âdem'in Cennet'te işlediği ve bütün insanlığa şâmil olan günâhını, insanlık üzerinden kaldırmak için, Tanrı'nın, İsâ'yı yeryüzüne gönderdiğini, o'nun da bu uğurda kendini çarmıha kurbân ettiğini, Mesîh olarak geri döneceğini, yeryüzünde kutsal Devlet'i kuracağını, eski Yahûdî şeriatini kaldıracağını...» söylüyordu¹³.

Pavlus'un (Hristos) kelimesi üzerine kurduğu ve Hıristiyanlığın değişmez prensipleri hâline koyduğu şahsî fikirlerini şöylece sıralayabiliriz:

1 — Hıristiyanlığın, sâdece Yahûdilere mahsus bir din olmayıp, bilâkis bütün insanlığa hitâp eden umûmî bir din olduğu;

2 — Teslis ve buna bağlı olan İsa ile Ruhu'l-Kudüs'ün aynı derecede tanrı oldukları;

3 — İsa'nın, Allah'ın oğlu olması ve insanların günahlarına keffâret olarak kendini kurbân etmek için yeryüzüne inmesi;

4 — İsa'nın, ölümler arasından dirilerek kalkması ve insanları idâre etmek gâyesiyle Baba'sının sağına oturmak için göğe çekilmesi:

«Öte yandan Hıristiyan kaynaklarının hemen hepsi, Pavlus veyâ onun yakınlarına âittir. Ya'kûb'un Risâlesi gibi istisnâ teşkil edenler ise, sonradan, bozularak yok edilmiştir.»

«Kilise tâlimlerine gelince, tamâmen Pavlus'un risâlelerine dayanmaktadır. Diğer kaynaklarda zikredilenler, ancak birer tekrardır.»

Öteyandan bugün Hıristiyanlarca sahîh sayılan İnciller de, Pavlus'un görüşüne katılan cemâat taraftarlarınca yazılmıştır. Bu İnciller, Pavlus'un görüşlerini yansıtmaktadırlar. Yeni Ahid'in yazılarının bir kısmını da, doğrudan doğruya Pavlus'un mektupları teşkil etmektedir¹⁴.

«Hulâsâ Pavlus, Tevhîd'i, Teslis'e çevirmiş, İsa'nın ve Ruhu'l-Kudüs'ün ulûhiyetlerine inanmış, umûmî fidye hikâyesini uydurmuş ve sünnet olmak, domuz eti yememek gibi İsa'nın koyduğu prensipleri kaldırmıştır.»

«Bütün bunlar niçin? Acabâ Pavlus, Hıristiyanlıktan ne istiyordu?»

Unutmamak lâzımdır ki Pavlus, bir Yahûdî câsusudur; bir fedâidir. Hıristiyanlığın yayılmasına hiç bir kuvvetin mânî olmayacağını anlayınca, görünüşte Hıristiyan olmuştur. Bu, bir silâh değiştirmesidir. Gâyesi, bu yeni dîni bozmak ve içinden yıkmaktır. Bunun için de bir takım bâtil inançları ona katmış ve böylece gâyesine ulaşmıştır.»

«İncil, Hz. İsa zamanında tesbit edilmediğinden, hâdiseler arasında kaybolmuş, yok olmuştu. Bu itibarla Hz. İsa'nın dîni içten ve dıştan gelen tesirlere mukâvemet edemedi. (Ve İsa'nın dîni) harâp oldu. Onun enkâzı üzerine, Pavlos'un Hıristiyanlığı kuruldu.»¹⁵

14 a.g.e., 226.

15 Kahraman, a.g.e., 157-160. Ayrıca bkz. Kazıcı, a.g.e., 40-46; H. G. Wels, Cihan Tarihinin Umûmî Hatları, (Ter. Heyet), İst. 1928, III, 19;

Pavlus ve Hıristiyanlıkla münâsebetlerine dâir anahatlarıyla bilgi verdikten sonra, tekrar bu dînin kronolojik seyr ve durumuna dönüyoruz.

Hıristiyanlar üç yüz seneyi aşkın bir süre tâkip ve işkencele-re tâbi tutulduktan sonra, Roma İmparatoru Konstantin (306-337)'in Hıristiyanlığa büyük bir yakınlık duyması, 313'de Milân Fermânı ile din hürriyeti vermesi üzerine zulümlerden kurtuldular¹⁶. Konstantin'in (siyâsî maksadla da olsa) Hıristiyanlığı kabul etmesi (etmiş görünmesi; zirâ Konstantin, «Vaftiz»i, M. 337 yılında ölüm döşeginde kabul etmiştir) ile çökmesi ve gerilemesi görülmekte olan Roma İmparatorluk dünyasına yeni bir kuvvet ve ruh girdi.¹⁷

Doğu Hıristiyanlığının gelişmesinde Konstantin'in din politikasının oynadığı rol büyüktür. «Tolerans Fermânı» ile, bütün dinler hürriyete kavuşmuştu. Fakat İmparator'un bunu tâkip eden politikası, sosyal kânunları, Hıristiyanlığın resmen İmparatorluğa girmesine vesîle oldu¹⁸. Böylece Hıristiyanlık «devlet dîni» hüviyetini kazandı¹⁹.

Baskı döneminde Hıristiyan mü'minler ibâdetlerini gizli yapıyorlar ve inançlarını da açıklayamıyorlardı. Hıristiyanlığın serbest bir din olması üzerine, Hıristiyanlar arasında bir takım görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır²⁰. Neticede, yeni yeni mezhepler doğdu²¹. Her biri Hz. İsa'yı ve resuller (elçiler-havârilere) farklı

Ahmet Gürkan, İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi 48; A. Rendle Short, Niçin İnanırız, (Ter. Tomris Acar), İst. 1964, 41; BDMA, 215-16; Sarıkçioğlu, a.g.e., 217-18; Tercüman, a.g.e., 12.

16 Sarıkçioğlu, a.g.e., 230; Kahraman, a.g.e., 174; Schimmel, a.g.e., 141; A.B. Terek, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sa. 29, (sf.) 19. Ayrıca bkz. Jacques Pirenne, Başlangıcından Bugüne Kadar Dünya Tarihi, (Ter.), I, 199. Pavlus'un misyonerlik maksadıyla seyâhatleri, Hıristiyanlığa verdiği şekil için bkz. Schimmel, a.g.e., 183. (İsimler Kıs.)

17 Schimmel, a.g.e., 174. (İsimler Kıs.). Konstantin, imparatorların, Kilisenin de hükümdarı olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. Schimmel, a.g.e., 174, (İsimler Kıs.)

18 Sarıkçioğlu, a.g.e., 230.

19 BDMA, 218. Albert M. Besnard, «Ancak M. S. 380'de Theodos'un saltanatında 'devlet dîni' hâline gelecek olan Hıristiyanlık» şeklinde kaydetmektedir. Bkz. Hıristiyan İlahiyâtı, (Ter. Doç. Dr. Mehmet Aydın), Konya 1983, 11.

20 BDMA, 218; Zehre, a.g.e., 227.

21 Schimmel, a.g.e., 141; BDMA, 218.

şekilde benimseyip öğrettiler. Bazıları Hz. İsa'yı, Allah kabûl etti; bazıları ise o'nu, diğerleri gibi bir insan olarak gördü; daha başkaları kilise²² sâhiplerinin, iddiâ ettikleri kadar kutsal kişiler olmadıklarını söylediler²³.

Ayrıca, dinin yayılmaya, gelişmeye başladığı yerlerde yaşayan halkın eski inançları ile din yayıcılarının görüşleri arasında

22 «Kilise» kelimesi, Yunanca «Ekleisia»dan gelmektedir. Lûgat itibariyle «toplanılan yer», «toplantıya çağırma yeri», «topluluk», «birlik» ve «Allah'ın cemâati» mânâlarını ifade eder. Daha sonraları bu kelime, «Hıristiyanlığı kabul edenlerin tapınağı» karşılığı olarak kullanılmıştır. Günümüzde «kilise» deyince, Hıristiyan Dîni'nin «özel tapınağı» anlaşılır. Bkz. Dinler Tarihi Ansiklopedisi (DTA), Gelişim Yayınları, İst., II, 311; Albert M. Besnard, (Katolik Mezhebi), Hıristiyan İlahiyatı, (Ter. Doç. Dr. Mehmet Aydın), 138, 5 no.lu dipnotu; Kahraman, a.g.e., 174; Aydın-Cilacı, a.g.e., 88; Duden Lexikon, Mannheim 1867, Band 2, (3. Auflage), 1161, «Kirche» Md.

Kilise, sadece bir yapının adı değildir. Aslında «cemâat» anlamına gelen bu kelime, ortak inanç; esasları ve âyinleri bulunan, rûhânî bir reîsin şahsiyetinde an'anevî birliği sürdüren bir teşkilâtı ifade eder. Katolıklara göre kilise, Hz. İsa tarafından kurulmuştur; reîsi, havâriilerin başkanı Petrus'un halifesi sayılan Papa'dır. Doç. Dr. Günay Tümer, İlim Teknik Kültür Dergisi, Sa. 1, Haziran 1980, 38, 12 no.lu dipnotu.

Ve yine Hıristiyanlıkta bu kelime Allah, İsa ve Aziz Rûh «Telsis» topluluğunun sembolüdür. Bu itibarla Hıristiyanlar kiliseye bağlanmayı «İmân ikrârı» olarak kabul etmişlerdir. Çünkü kilisenin temelinde Allah'ın oğlu İsa vardır. Nitekim Petrus: «Vâr olan Allah'ın oğlu İsa sensin» demek sûretiyle, bunu ifade etmek istemiştir. Bkz. Kahraman, a.g.e., 174.

İlk kilisenin ne zaman, nerede kurulduğu kesin olarak bilinmiyor. Kiliseler, açık bir kuruluş olarak, ancak Hıristiyanlığın serbest din olmasından sonra ortaya çıkmışlardır. Bugün, en eski kilise kalıntılarının Milân Fermânı'ndan (M. 313) sonraki dönemlerin yapıları olduğu biliniyor. Bkz. DTA, II, 311.

Bir başka kayda göre Aziz Petrus (St. Pierre) öldürüldükten sonra cesedi Roma tepesine, şimdiki Vatikan'a gömülmüş ve Konstantin devrinde (325-340) ilk kilise, orada inşâ edilmiştir. Bkz. Aydın, a.g.e., 139, 7 no.lu dipnotu.

Dinler Tarihinde bilinen en eski kiliseler Latran'da, Aziz Yohannes (IV. yy.), Aziz Sabin (V. yy.) kiliseleridir. Bkz. DTA, 311.

İncil'de «Yedi Asya Kilisesi»nden sözedilirse de (Yuhannâ'nın Vahyi, I/4), ne zaman, kimlerce yapıldığı bilinmiyor. Birer ibtidâî mâbed niteliğinde küçük yapılar olsalar gerek. Bkz. DTA, II, 311.

23 BDMA, 218.

beliren ayrılık, İsa'nın ve Havâriilerin şahsiyetlerinde görülen yüceliğin yorumuna da tesir etti²⁴.

Siyâsî, millî ve dinî ayrılıklar, kilise idâresi konusundaki zıt fikirler ve törenlerle, âyinlere karşı takınılan tavırlar sebebiyle «Katolik, Ortodoks ve Protestan» gibi başlıca üç (büyük) mezheb doğdu. Bu mezheplerin (özellikle Protestanlığın) de ayrıca kolları vardır²⁵.

Bu bölünmeler ve ihtilâflar üzerine, konsiller kurma zarûreti hâsıl oldu.

Konsiller, Hıristiyan Dini'nin ana meseleleri üzerinde tartışmalar, yorumlar ve açıklamalar yapmak, tâkip edilecek yolu tâyin etmek ve anlaşmazlıkları gidermek maksadıyla yetkili rûhânîlerden teşekkül eden özel din toplantılarıdır²⁶.

İlk konsil, İmparator Konstantin'in isteği üzerine M.S. 325'de İznik (Nicce-Nicée)'de toplanmıştır. Toplantının gayesi, hızla gelişen Arius mezhebine karşı, yani Arius ve taraftarlarını sindirmekti. İmparator'un da katıldığı bu toplantıyı, Kurtuba Metropoliti Hosis idâre etti. İskenderiye'li Arius (öl. 336), adamlarıyla katıldığı bu toplantıda düşüncelerini ortaya attı, görüşlerini savundu. İsa (Kelâm)'nın Tanrı olmadığını, sadece ilâhî kuvvetlerle donatılmış ve Tanrı tarafından oğul olarak kabul edilmiş bir yaratık olduğunu ileri sürmüştü, fakat buna karşı o'nun, Tanrı olduğunu savunan Ankara'lı Markellos ile İskenderiye'li Athanasius'un (takriben 295-337) görüşleri benimsenmiş, Arius ve taraftarları afaroz edilmiştir²⁷.

İkinci Konsil, M.S. 381'de İstanbul'da toplanmıştır. Bu Konsilde «Rûhu'l-Kudüs'ün, Baba ve Oğul ile aynı cevherden olduğu» kabul edilmiştir²⁸.

Üçüncü büyük Konsil, Efes Konsili'dir. M.S. 431'de toplanan bu Konsilde, «İsa'nın, Tanrı değil, ilâhî vasıflar taşıyan bir insan olduğu» görüşünü savunan Nestorius (öl. 451), afaroz edilmiştir²⁹.

24 DTA, II, 311-12.

25 DTA, II, 314; BDMA, 219.

26 Konsillerin çeşitleri için bkz. DTA, II, 311-12; Zehre, a.g.e., 225 vd.

27 DTA, II, 311-12; Aydın-Cilâcı, a.g.e., 88-89; Sarıkcıoğlu, a.g.e., 238-39; Zehre, a.g.e., 88; Schimmel, a.g.e., 180.

28 Aydın-Cilâcı, a.g.e., 88; Kahraman, a.g.e., 169.

29 DTA, II, 311-12; Aydın-Cilâcı, a.g.e., 88.

Dördüncü Konsil ise, İsa'da «tek tabiat» gören «Monofizit» lore karşı M.S. 451'de Kadıköy (Chalcedoine)'de toplanmıştır. Sonra da 553'den, 1440'a, hattâ daha sonraki tarihlere kadar birçok toplantı yapılmış, ancak, bütün kiliseler, bu konsilleri bir bütün olarak tanımamışlardır. Bu da, mezhep ayrılıklarından dolaydır³⁰.

Kilisenin iyi bir şekilde tanzîmi için «Yedi Konsil», mahallî cemâatlerin «metropol» ve metropolitlerin de «patriklik» şeklinde biraraya gelmesini kabul etmiştir. (Hiyerarşiye göre: Roma - İstanbul - İskenderiye - Antakya - Kudüs). Görüldüğü gibi bu cemâat hiyerarşi mezheplerinin zirvesinde Roma, evrensel bir imtiyâza sahiptir. Bu durum, son genel (ekumenik) konsillerde Doğu (Şark) tarafından tamamen kabul edilmiştir. Buna göre Roma, bir hükmü bozabilir ve yerine yeni mahallî bir hüküm koyabilir.

Muhtemelen ilk bin yılın sonunda başlayan, İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle tamamlanan dönem, özellikle «Bizans» olarak adlandırılmıştır. Kadıköy Konsili'ne bağlı olmayanların ayrılması, Yakın - Doğu'nun İslâm'a katılması, Batı'nın uzaklaşması, eski Bizans olan İstanbul'u gitgide «Doğu Doktrin» ve «Doğu Tapınma» gibi çift mânâlı «Ortodoksluk» ile belirginleşen Hıristiyanlığın, tanınmış merkezi hâline getirmiştir.

Artık bundan böyle «Genel Patrik» (Patriarche oecumenique) adını alan İstanbul Patriği, öncelik imtiyazlarını üstlenecektir. Artık «Yeni Roma», yine Ortodoks imparatorluğunun başkentidir. Orada gelişen kültür, keyfi bir kültür değil; kilise tarafından ilhâm edilen bir kültürdür³¹.

XI. yy. dan önce, yukarıda zikredilen ve diğerlerine üstün sayılan «Beş Kilise» (Roma - İstanbul - İskenderiye - Antakya - Kudüs)den herbirine «Papalık» denildiği halde, VII. Gregory devrinde papalık, Roma'ya tahsis edildi.

Milâdî 445 yılında, bütün Hıristiyan âleminin reisi olarak da ilân edilen Papa, Katolik Kilisesi'nin başıdır. O, «Saintpère, souverain pontife, Roma Piskoposu, (42-67 yılları arasında Roma'nın ilk piskoposu olan ve Papalığın kurucusu kabul edilen)»

30 DTA, II, 311-12; Aydın-Cilâcı, a.g.e., 89.

31 Schimmel, a.g.e., 133-34; Kahraman, a.g.e., 174.

Aziz Petrus³² (Saint Pierre)'un halefi, İsa'nın vekili» olarak da adlandırılmıştır. Ortodoks Kiliselerinde «Papa (Pape)» ismi, râhiplere verilen bir isimdir³³.

Hıristiyan Kilisesi, umûmiyetle «Şark - Doğu» ve «Garp - Batı» kiliseleri diye ikiye ayrılmıştır. Garp Kilisesi'ni, Akdeniz Lâtin kavimlerini, İrlanda ve Güney Almanya'yı içine alan Katolik Kilisesi temsil eder. Şark Kilisesi'ni de³⁴, İstanbul Ortodoks Kilisesi temsil eder ki, Rum, Bulgar, Rus Kiliseleriyle diğer azınlık kiliseleri buna bağlıdır. Protestan Kilisesi ise, Cermen Irkı'ndan kavimlerle, Kuzey Avrupa memleketlerinde çoğunluktadır³⁵.

Hıristiyan mezhepleri arasında en çok münâkaşa edilen problemlerden biri, Roma Piskoposu'nun, İmparatorluğun diğer piskoposları üzerindeki otoritesinin ne zaman tanındığı meselesidir. Roma Piskoposu Viktor, 190 - 191 yılında Anadolu Kilisesi'ni, büyük Paskalya Bayramı'nın tarihi konusunda Roma'dan ayrıldığı için, onları, kiliseden çıkarmakla tehdit etmişti. Fakat Katoliklere göre ise, Roma Piskoposu'nun, yani Papa'nın otoritesinin başlangıç tarihi çok öncelere gitmekte ve Kilise'nin ilk teşekkülüyle birleştirilmektedir³⁶. İsa Mesih, havârî Petrus'a: «... Ben, sana derim ki, sen Petrus'sun, kilisemi de bu kaya³⁷ üzerine kuracağım ve cehennemın kuvvetleri onu yenmeyecektir.»³⁸

İsa, şâkirdleri ile ilk kiliseyi kurdu. Petrus'u dünyadaki ilk vekili olarak seçti. Petrus Kiliseye, hangi yolu tâkip etmesi gerektiğini gösterdi. İsa, Kilise'nin ortadan kalkmasının imkânsız

32 Katoliklere göre çarınca gerilerek katledilmiş ve mezarı Roma'daki Saint Pierre Kilisesi'ndedir. İncil'e göre Hz. İsa, ona üç kere «inkâr edeceğini» söylemiş, o ise bunu reddetmiş, fakat sonraları gerçekten inkâr etmiştir. Bkz. Matta, 26/33-35; Kazıcı, a.g.e., 109 vd.

33 Bkz. Aydın, a.g.e., 139, 6 no.lu dipnotu; Kahraman, a.g.e., 182.

34 Doğu Kilisesi'nin adları, resmî veya resmî olmayan belgelerde farklıdır: «Doğu Ortodoks Katolik ve Apostolik (Papalık) Kilisesi», «Ortodoks Doğu Kilisesi», «Ortodoks Kilisesi.» Son zamanlarda Doğu teologları, sadece «Ortodoksluk» veya «Ortodoks Kilisesi» demektedirler. Bkz. Joseph L. Hromadka, (Çev. Günay Tümer), Doğu Ortodoksluğu, A.Ü. İlahiyat Fak. Der., XVII/240. Ayrıca bkz. BDMA, 219.

35 Kahraman, a.g.e., 174.

36 Sarıkçıoğlu, a.g.e., 234.

37 Petrus, «Kefas», yani «Kaya» demektir. Bkz. Schimmel, a.g.e., 184, (İsimler Kıs.), «Petrus» Md.

38 Matta, 16/19.

olduğunu söyledi. Yemekten sonra İsa, Simon Petrus'a: «Ey Yuhannaoğlu Simon, beni bunlardan daha çok sever misin?» diye sorunca, «Evet Efendim, seni sevdiğimi bilirsin» cevabını verir. İsa: «Kuzularımı³⁹ güüt» der. İkinci defa sorup aynı cevâbı alınca: «Koyunlarımı güüt» der. Petrus, üçüncü kere: «Beni sever misin?» dediğine kederlenip: «Efendim, sen her şeyi bilirsin, seni sevdiğimi de bilirsin» cevabını verir. İsa ona: «Koyunlarımı güüt» der⁴⁰.

İsa, Petrus'u dünyada kendi vekili olarak tâyin etmişti. Dirilişinden sonra da onu, Kilisenin başı olarak seçti. Sonradan Havârî Petrus'un yerine Papa geçmiştir. Papa, episkoposlar ile birlikte Mesih İsa'nın Kilise'sini idâre etmektedir⁴¹.

Petrus'un 63 yılında öldürülmesinden sonra, halefi olan Roma Piskoposu, Roma'nın diğer kiliselerinden üstünlüğünü iddiâ etmiştir. Bazı itirazlara rağmen, zamanla üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir.

I. Klemen Mektûbu'na göre Roma Kilise'si, daha I. yy. ın sonunda Korinth Kilisesi'ni, ilişkilerinde, üst makam olarak tenkid etmişti. Antakya'lı Ignatius (M.S. 117), Roma Kilisesi'ni, «sevgi grubunun başı» diyerek adlandırıyordu. Fakat, makamını Petrus'la, havarîlikle aynı sayan ve birleştiren ilk piskopos, Calix (221 - 227) idi. 3. yy. ın sonunda ise, durum öylesine gelişmiştir ki, Roma Piskopos'u, «Papa» olarak, İsa'nın yeryüzündeki vekili (Vicarius Christ) sıfatıyla, din esasları hakkında kendisinin karar verebileceğini iddia ediyordu; yani, bundan sonra inanç meselelerinde ve kilise idâresindeki en yüksek makam idi. Petrus makamının dogma'laştırılması ve onun halefleri meselesi, Roma Papalık düşüncesinin muhtevâsı olmuştur⁴².

445 yılında Roma'da kurulan Vatikan⁴³ Devleti'nin Konsil'i,

39 Eski Ahid'de İsrâil Milleti, Allah'ın kuzusudur. Bkz. Schimmel, a.g.e., 217, (Tâbirler Kıs.); Ayrıca bkz. «Kilise» Md., 237.

40 Yuhannâ, 21, (Passim).

41 P.L. İannitto, Hıristiyan Dîninin Esasları, İst. 1982, 131. Ayrıca bkz. Schimmel, a.g.e., «Papa» Md., 243.

42 Sarıkçıoğlu, a.g.e., 234-35. Ayrıca bkz. Tercüman, a.g.e., 69; Kazıcı, a.g.e., 112-113», Zehre, a.g.e., 252; DTA. II, 316.

43 Vatikan, Roma'nın bir semtidir. Yüzölçümü 0.44 km² dir. 3000 kadar nüfusu vardır. Sen Piyer Kilisesi ve Papalık binası, Vatikan'dadır. Vatikan'ın emniyetini, İtalyan polisi sağlar. Aydın-Cilâcı, a.g.e., 91.

1870'de bu devletin başkanı olan Papa'nın, Havâri Petrus'un vekili olarak «Lâyuhî» (hatâ işlemez) olduğu dogma'sını ilân etmiştir⁴⁴. Papa ne söylerse, Kutsal Rûh'un, (onun) ağzına koyduğu kelimeler olduğunu söylemiştir. Yeryüzündeki bütün Hıristiyanlar, Papa'nın her dediğine boyun eğmek mecbûriyetindedirler. Kendisi her konuda söz sahibi olduğu gibi, istediği şekilde tasarrufta bulunma hakkı vardır. Kral ve prensleri «afaroz» edebilir. Söyledikleri ilme ve ahlâka muhalif bile olsa, doğru kabul edilir⁴⁵.

Papa «yanılmaz» olduğu için, onun, başı olduğu Kilise de yanılmazlık yetkisini kazanmıştır⁴⁶.

Katolik Kilisesi, çok sıkı bir merâtip silsilesine bağlıdır. Bu mezhepteki hiyerarşide Papa'dan sonra kardinaller, piskoposlar ve râhipler gelir. Bütün bunlar, ruhban sınıfını teşkil ederler. Râhiplerin özel görevleri vardır ki, evlenmemek, bunlar arasındadır⁴⁷.

Ortodoks⁴⁸ Mezhebine gelince; bu mezhebin doğmasını sağlayan, İznik ve 787'ye kadar onu tâkip eden altı, yani toplam «yedi konsil» de görüşülen meselelerdir. Ortodoks inancından yana olanlar, İznik Konsilinde Arius ve Nestorius gibi din ulularının görüşlerine, karşı çıkmışlardır. Bu mezhebe göre önemli olan «vahy» ile, kilisenin verdiği genel geçerlik tanıyan «kararlar»dır.

Bu Mezheplerin kurulmasında Gregorios, Kyrillos ve Athanasios gibi kilise büyüklerinin önemli çalışmaları olmuştur⁴⁹.

44 Sarıkçıoğlu, a.g.e., 237; Kazıcı, a.g.e., 107, 113; BDMA, (Sözlük Kıs.), «Katolik» Md.; Tercüman, a.g.e., 14. Ayrıca bkz. Schimmel, a.g.e., «Papa» Md., 243.

45 Kazıcı, a.g.e., 113. Ayrıca bkz. A. Ahad Dâvûd, İncil ve Salîb, İst. 1913, (1329), 26; Kazıcı, a.g.e., 107-8. Papa'nın diğer yetki ve dokunulmazlığı için bkz. Zehre, a.g.e., 253-54.

46 Bu konuda bkz. Kardinal Heenan'ın ifadesi: Collin Chapman, Chtianity on Trial, I, pp. 32-33.

47 Aydın-Cilâci, a.g.e., 91.

48 «Ortodoks» kelimesi, Yunanca «Orthos Doksa» dan gelmekte olup, «Doğru doktrin-akîde», «doğru tapınma», «doğru akîdesi, doğru hamd ü senâsı olan» mânâlarını ifade eder. Şimdi bilhassa Doğu Kilisesi hakkında kullanılan bir tâbirdir. Öte yandan her dinde «akîdesi sağlam olan» zümre için kullanılır. Bkz. Schimmel, a.g.e., (Tâbirler Kıs.) «Ortodoks» Md., 242; DTA, II, 316.

49 DTA, II, 316.

Ortodoks geleneğinin zeminini teşekkül ettiren sebep ise, ikinci Roma olarak görülen Bizans'ın, doğu Hıristiyanlarının kafasında Petrus ve Pavlus'un Roma'sının yerine geçmiş olmasıdır. 381'den sonra Bizans rûhânî reisliği, Roma'dakine karşı ikinci derece bir rütbe olarak kabul edilmişse de, 588'den itibaren patrik, «Konstantinopolis Yeni Roma Başpiskoposu ve Dünya Patriği» unvânını taşımaktaydı. Doğu Hıristiyanları, Roma Kilisesi'nin havâriiler geleneğini bozarak salâhiyet ve doktrine ait üstünlük iddiasıyla bir imtiyaz havasına bürünmesini iyi karşılamamaktaydılar⁵⁰.

Patrikliğe, «Rum Ortodoks Kilisesi» de denilmektedir. Buna sebep ise, Roma İmparatorluğunun doğudaki Grekce (Eski Yunanca) konuşan bölümünde doğmuş olmasıdır. Fakat bugün yalnız Yunanlılar değil, Balkan ülkeleri, Ruslar, Mısırlı hıristiyanlar, Gürcüler, Sûriye, Filistin ve Ermenistan'daki hıristiyanlar da ortodokstur⁵¹.

Doğu Kilisesi'nin en büyük patriği, İstanbul Fener Patrikhânesinin rûhânî lideridir. Onlara göre Fener Patrikhânesi, bütün yeryüzü hıristiyanlarının rûhânî merkezidir. Patrikhânenin bu hüviyeti, sırf bir unvan niteliğinde değildir; fakat Patrikhânenin müstakil patriklikler ve piskoposluklar üzerinde herhangi bir tahakkümü mânâsını taşımaz.

Fener Patrikhanesinden başka, rütbe bakımından İskenderiye (Rum) Ortodoks Patrikhânesi; bunu tâkiben de Antakya, Kudüs ve Rus Patrikhâneleri gelir. Dini mevki bakımından Atina Başpiskoposluğu ve Kıbrıs Başpiskoposluğu, bu Patriklikten hemen sonra yer alır.

Rum Ortodoks Patrikhânesi bütün hıristiyan ortodoks dünyasının, özellikle Rusya, Yunanistan ve Sırbistan ile birçok Akdeniz adalarında yaşayan Ortodoks hıristiyanların reisidir⁵².

Başlangıçta bütün Doğu Ortodoks Kiliseleri, İstanbul Ortodoks Kilisesinin (Fener Patrikliğinin) idâresi altında iken, sonraları, devamlı ayrılmalar başladı. Süryânî Ortodoks, Ermeni Ortodoks ve Rus Ortodoks Kiliseleri, bunlardandır⁵³.

50 Tümer, a.g.der., 34.

51 BDMA, (Sözlük Kıs.), «Ortodoksluk» Md., 465-66.

52 Zehre, a.g.e., 274.

53 DTA, II, 316. Diğer ayrılmalarla ilgili olarak bkz. Şahin, a.g.e., 23 vd.

Doğu ve Batı Kiliselerinin ayrılma ve sebeplerine gelince: Başlangıçta tek inanç etrafında toplanan ve bütün hıristiyanları bir çatı altında birleştirme gâyesini güderek kurulan kilise, sonraları görüş, düşünüş vb. ayrılıklar yüzünden bölündü. Özellikle Roma İmparatorluğunun «Doğu-Batı» diye ikiye ayrılmasından sonra kiliseler arasında sürtüşme başladı. Bu sürtüşmenin sebebi, Hıristiyan Dini'nin İsa'dan sonra en büyük idârecisi olan görevlinin (papanın) nerede bulunacağıdır. Roma Kilisesi, «Doğu (Bizans) Kilisesinin, hıristiyan idâre yetkisine sahip olması gerektiği» husûsuna karşı çıkarak, «İsa'nın sağlığında görevlendirdiği havârî Petrus'un Roma'da öldürüldüğünü, buyüzdün İsa'nın en yetkili havârisinin öldüğü, gömülü olduğu yerdeki kilisenin bütün hıristiyanları idâresi altına alma yetkisinin bulunduğunu» ortaya attı. İşte bu «idâre» iddiâları, kiliselerin ayrılımlarında atılan ilk adım olmuştur⁵⁴.

Esasen kiliselerin ayrılma temâyülleri, mezheb ayrılıklarından sonra ortaya çıkmış, bu cümleden olarak ilk konsil olan İznik Konsilinde (325) kendisini göstermiştir. Bu büyük toplantıda İmparatorun tuttuğu görüşün ağır basması, karşı görüşü savunanların yerilmesi, kiliseden kovulması (afaroz), ilk büyük çatlama sayılır. Efes ve Kadıköy Konsilleri de olumlu bir sonuç vermedi; mezheb anlaşmazlıkları daha da büyüdü. Daha önce de (konsillerle ilgili olarak) bir nebze bahsedildiği gibi, ayrılığın kaynağı (sebebi), «Hz. İsa'nın tabiatı», yani o'nun, ilâhî bir varlık olup olmadığı, bir başka ifadeyle İsa'nın varlığında ilâhî cevher (öz) ile, Tanrı'nın bulunup bulunmadığı meselesi; diğeri de, «Rûhu'l-Kudüs»ün çıktığı yer konusudur⁵⁵.

869 yılında İstanbul'da toplanan konsilin aldığı kararların, Roma Kilisesinin durumunu belirtmesi bakımından kaydedilmesinde fayda mülâhaza edilmiştir. Söz konusu karar şöyledir:

- 1 — Rûhu'l-Kudüs, Baba ve Oğul'dan neş'et etmiştir.
- 2 — Hıristiyanlık akidesiyle ilgili hüküm mercii, Roma Kilisesidir.

54 DTA, II, 312. Papa'nın yetkisi için bkz. İannitto, a.g.e., Ek II, 216.

55 Schimmel, a.g.e., 134; DTA, II, 312, 314; Zehre, a.g.e., 251; Aydın-Cilâcı, a.g.e., 89.

3 — Roma Kilisesinin aldığı kararlar, bütün hıristiyanlar için geçerlidir⁵⁶.

Görüldüğü üzere resmî kilise böylece «Rûhu'l-Kudüs»ün hem Baba'dan, hem de Oğul'dan çıktığını resmen ilân etmiştir.

Fakat bu konsilde «afaroz» edilen Patrik Photius ise, on yıl sonra, yâni 879'da İstanbul'da yeni bir konsil toplamış ve bu konsilde «Rûhu'l-Kudüs»ün, sadece Baba'dan doğduğunu kabul etmişti. Böylece 869 Konsilinde «Lâtin Batı Konsili», 879 Konsiline de «Yunan Doğu Konsili» denmişti. Bundan böyle «Lâtin Batı Konsili»ni Roma Kilisesi, «Yunan Doğu Konsili»ni ise, Doğu Kilisesi temsil edecektir. Bunlardan birinciye «Roma Katolik Kilisesi», ikinciye ise, «Rum Ortodoks Kilisesi» denir.

Her iki kilise, öbürünü geçersiz sayıyor ve kâfirlikle ithâm ederek kendi konsilinin geçerli olduğunu ileri sürüyordu⁵⁷.

Yukarıda belirtilen konsil kararına göre dîni liderlik ve hukûkî otorite, Roma Kilisesi'ne âit olmaktadır. Buna göre Roma'daki Katolik Kilisesi'nin başında bulunan Papa, tüm hıristiyanların dîni ve rûhânî lideri idi. Halbuki Rum Ortodoks Kilisesi, Papa'nın rûhânî liderliğini ve hukûkî otoritesini reddederek İstanbul'da bulunan Bizans Kilisesi'nin Patriğinin bütün hıristiyan dünyasının dîni ve rûhânî lideri olduğunu kabul etmekteydi⁵⁸.

Ayrıca Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması, Hıristiyan âleminin de ikiye ayrılmasına sebep olduğu gibi, bilhassa Batı Roma'nın yıkılması, Bizans'ın, eski Roma rolünü oynamasına yol açtı. Dolayısıyla o günkü siyâseti icâbı Roma'daki Papa'yı değil, İstanbul'daki Patrik'i en büyük hıristiyan rûhânî lider olarak tanımaya başladı⁵⁹.

İki kilise arasındaki iddialar devam ediyordu. Meselâ, Katolikler, kendi mezheplerinin asıl Hıristiyanlık olduğunu ve Katolik olmadan, kurtuluş yolu bulunamayacağını iddiâ ediyorlardı. Do-

56 G. Walter, Histoire des Sectes Chre'tiennes, Paris 1950, 52.

57 Aydın-Cilâcı, a.g.e., 82; Zehre, a.g.e., 251.

58 Zehre, a.g.e., 271; Schimmel, a.g.e.; 135; DTA, II, 314-15.

59 H. Yavuz Ercan, Fener ve Türk Ortodoks Patrikhânesi, A.Ü. DTCF, Tarih Araştırmaları Der., Ank. 1967, V/8-9, 411.

ğu Kilisesine bağlı Ortodokslar ise, bu iddiâyı kabûl etmiyorlardı⁶⁰.

Diğer bir iddiâ ise şöyledir: Doğu Kilisesi, Batının Roma ve Protestan kollariyle Hıristiyan kilisesinin hususî tabiatını gitgide bozmasından dolayı kendisi, havâriilerin tek samîmî mîrâsçısı olmuştur⁶¹.

Doğu ile Batı Kiliseleri arasındaki ihtilâflar hem siyâsî, hem de dînî yönden gelişmeler taşır.

Siyâsî yönden, Bizans'ın papayı tanımaması, Katoliklerin düşmanlıklarına sebep olmuştur. Papalar, kendi deyimleriyle bu «âsî Hıristiyanları» cezalandırmak için her vesileden faydalanmayı bilmişlerdir. Bilhassa 1204'deki IV. Haçlı Seferi'nde Kudüs diye yola çıkan Lâtin ordusu, Bizans'taki iç karışıklıklar sebebiyle gayet kolay bir şekilde şehri zabtetmiş, Ortodoks din adamlarını kılıçtan geçirmiş, kiliseler de dâhil, şehri yakıp-yıkmişlar, yağma etmişlerdi. Venedikliler 1302'de şehri kuşatmış, Cenevizliler, yine mezheb ayrılığı kininden dolayı papanın teşvikiyle Galata'ya yerleşmiş, 1347 ve 1437'de iki defa şehri muhâsara etmiş, fakat netice alamamışlardı. Fâtih Sultan Mehmed şehri fethettikten sonra Gennadios'u patrik seçtirerek Ortodoks Patrikliğini kurtarmış ve devâmını sağlamıştır⁶².

Özetle, VI. yy.'da başgösteren anlaşmazlıklar, gitgide daha da ileri boyutlara ulaşmış, İstanbul Patriği Fotius (öl. 897) 867'de —bilhassa siyâsî sebeplerden ötürü— ilk defa Roma ile münâsebetlerini kesmiş⁶³ bundan iki asıra yakın bir süre sonra (16 Temmuz 1054) da Romalıların Ayasofya Kilisesinde takdîm ettikleri bir belge ile kesin bir ayrılık vâkî olmuştur⁶⁴.

Bu iki Hıristiyan Kilisesi (Mezhebi) nin aralarındaki farklılıkları, iki noktada toplamak mümkündür:

1 — Kilise ve İtikad Bakımından Farklılıklar:

a) Papalık Otoritesi: Katolik Kilise teşkilâtı papa otoritesi-

60 BDMA, 219.

61 Tümer, a.g.der., 36.

62 a.g.der., 35.

63 Ercan, a.g.der., 411; Schimmel, a.g.e., 134.

64 Schimmel, a.g.e., 134-35. Ayrıca bkz Ercan, a.g.der., 35; Aydın, a.g.e., 55.

ne dayanırken, Ortodoks Kilisesi özellikle rûhânî meclis ile idâre edilir.

b) Papanın Yanılmazlığı: Katoliklerin 1870'de Papanın, inanç ile ilgili konularda yanılmazlığını ilân etmelerinden beri bu husustaki tutumlarına karşı Ortodokslar, sadece ekumenik konsilin inanç ile ilgili kararlarında Rûhu'l-Kudüs'ün yanılmazlık bahşettiğine inanırlar. (Doğu'nun bütün akîdeleri, ilk Yedi Konsil'e dayanır. Bu, Katolik-Ortodoks ayrılığında ön plânda yer alan bir husustur.)

c) Kutsal-Ruh (Saint-Esprit) «Filioque» Meselesi: Katoliklere göre Kutsal Ruh, hem Baba ve hem de Oğul'dan çıkarken, Ortodokslar onun, yalnız Baba'dan çıktığına inanırlar⁶⁵.

d) Meryem'in Günahsız Doğması: Katolikler 1854'de papalık kararıyla Meryem'in de, İsâ gibi günahsız doğduğuna inanırken, buna, bir kısım Ortodoks katılır, bir kısmı katılmaz.

e) Meryem'in Göğe Yükselmesi: Papa'nın 1950'deki kararıyla açıklanan bu husûsa Ortodokslar aslında inanmakla beraber, kararın bir ekumenik konsil tarafından alınmaması bakımından, onu bir dogma olarak görmezler.

f) A'raf: Katolikler, A'raf'a inanırlar. Ortodokslar için, yalnız cennet-cehennem vardır.

2 — Sakrament (Dinî Âyinler) ve Liturji (Cemâatle Duâ) Bakımından Ayrılıklar:

a) Takdis Ekmeği: Takdis için Katolikler mayasız, Ortodokslar mayalı ekmek kullanırlar.

b) Ekmek-Şarap Âyinine Katılma (Komünyon): Katolik çocuk, Komünyon'da yalnız birini alabilirken, Ortodoks hem ekmek, hem de şarabı alabilir. Katolik çocuk ilkin yedi yaşında katılabilirken, Ortodoks, vaktizden sonraki herhangi bir zamanda bu törene dâhil olabilir.

c) Vaftiz ve Konfirmasyon⁶⁶: Katoliklerde vaftiz edilecek

65 Batı, problemi bir genel konsilde incelemeyen Yuhannâ'daki, İsâ'nın «Ruh, Baba'dan çıkar» sözüne, Lâtince «ve Oğul'dan» anlamında olan «Filioque» kelimesini eklemişlerdir. Bkz. Aydın, a.g.e., 56.

66 Konfirmasyon: Belirli yaşa gelen çocuğun özel bir duâ ile Ekmek-Şarap takdisine katılması. Bkz. Tümer, a.g.der., 39, 18 no.lu dipnotu.

kimsenin üzerine su dökülür; Ortodokslarda o kimse (tamamen) suya daldırılarak bu işlem yapılır. Konfirmasyon, Ortodokslarda hemen vaftizden sonra, Katoliklerde ise, ilk Komünyon'dan sonra ayrı bir vakitte, ayrı bir Sakrament olarak yapılır.

d) Papazların Bekârlığı: Bütün Katolik papazları bekâr kalmaya mecburdur. Ortodokslarda yalnız keşişler ve rûhânî liderler bekâr kalırlar.

e) Boşanma: Katolik Kilisesi boşanmaya izin vermez, Ortodoks Kilisesi ise verir⁶⁷.

Sıralanan bu hususlar, iki kilise arasındaki başlıca ayrılık noktalarıdır. Bu dîni hususlar incelenirse, her iki kilisenin ancak siyâsî sâhada işbirliğine-diyaloğa girebilecekleri, fakat dîni yönden birleşmelerinin mümkün olmayacağı kanâati ağırlık kazanmaktadır. Şimdiye kadar değişik zamanlarda bu konuda yapılan teşebbüslerin, sadece siyâsî temastan öteye geçememesi de, bunu doğrulamaktadır. Her iki kilise mensubu, birbirine cehennemlik ve kâfir gözüyle bakagelmış, birbirlerinin âyinlerine kesinlikle katılmamışlardır. 1967'de Anglikan-Ortodoks diyalogunda da⁶⁸ Canterbury Başpiskoposu ile Fener Patriği birlikte resim çekirmiş, tebessüm dağıtmışlardı⁶⁹. Daha önceleri dinsiz-kâfir olarak görürlerken II. Vatikan Konsili'nde Protestan ve Ortodokslar da dâvet edilmişlerdi. Bütün bunlardan çıkan netice şu oluyor: Çeşitli milletlerarası kuruluşlarda birbirine düşman ülkeler de diyaloga girdikleri gibi, günümüzde artık eski kapalı, dar tutumları devam ettirmek mümkün olmamaktadır. Diyaloglar olacaktır; fakat, kanâatimizce yine değişen birşey olmayacaktır⁷⁰.

67 Ortodoks Kilisesine göre iki yeni evlilik yapılabilir. İlk evlilik, bir neş'e ve iftihâr sakrament'i, ikinci ve üçüncü evlilik, bir nedâmet sakrament'idir. Bkz. Tümer, a.g.der., 39, 19 no.lu dipnotu. Diğer bazı ayrılıklar için bkz. Zehre, a.g.e., 271. Ayrıca bkz. DTA, II, 301; Schimmel, a.g.e., 135; Pirenne, a.g.e., I, 302; Cevdet, Tarih, I, 188; Hromadka, a.g.der., 243.

68 Bkz. V.T. Istavidis, Orthodoxy and Anglicanism, Londra 1966.

69 H. Waddams, The Church and Man's Struggle for Unity, Londra 1968, 84.

70 Tümer, a.g.der. 36-37. Daha geniş bilgi için bkz. Şahin, a.g.e., 20-23; Mario Rinvoluci, Andtomy of a church Greek Orthodoxy Today, New York 1960, 184-86; DTA, II, 335-36; Ercan, a.g.der., 411; Zehre, a.g.e., 253; BDMA, 221; Schimmel, a.g.e. 135.

4 BDMA, 216-218; Aydın-Cilacı a.g.e 77. (Bu dipnot sahife 312'ye aittir.)